

MAKAI PÉTER

Áldozat és csend

Elmélkedés az eljövendőről és az áldozat teljességéről

Fuga a 3 Soggetti, BWV 1080/19

I.

1972-ben született Deveserben. Filozófus, író. Legutóbbi írását 2013. 1. számunkban közzöltük.

Az ember *ad* és *elvesz*. Tevékenységével vagy éppen tétlenségével a másik személy létét alapjaiban meghatározó hatásokat hív életre. Ez a kettősség olyan antropológiai konstans, amelyet egy sajátos paradoxia és áthatolhatatlanság jellemez, minthogy nem látjuk pontosan előre, hogy a tényleges találkozásokban születő vagy anonim mechanizmusok közvetítette hatások milyen irányba vezetnek tovább a másik létezésének dinamikáját, és már-már sorsszerű formát öltve milyen módon hatnak vissza azon személy életére, aki ad és elvesz. Az egyik személy oldalán keletkező hiány rendszerint többletet képez a másik embernél, de az is előfordul, hogy a hiány hiányt, a többlet többletet szül mindkét fél számára, ha a következmény adott esetben reflektálatlan is marad, vagy nem egyértelmű, netán félreértett üzenetet hordoz. A személyes élettörténet addigi egészének összefüggésében is gyakran vált előjelet egy adott esemény helyiértéke — a „jó” kárt okoz, a „rossz” pedig áldássá válik; máskor ugyanahhoz a hatásához különböző vonatkozásban eltérő előjelek rendelődnek hozzá.

Mialatt a személyes létezést megtestesítő ívek egymásba hatolnak, és többé-kevésbé meghatározzák egymás pályáját, a visszatekintő pillantásban lassanként kirajzolódnak azok a tények és összefüggések, amelyek abszolút értelemben mutatói az okozott hatások pozitív vagy negatív előjelének, amennyiben kiteljesítik és gazdagítják, vagy megtörik és elszegényítik a második személy világi létének dinamikáját. Enélkül az *áldozathozatal* („ad”) és az *áldozattá tétel* („elvesz”) jelenségei — és egyáltalán etikai szótárunk alapszavai — aligha értelmezhetők. A személy és a világ között zajló érintkezések gazdag formavilága arra enged következtetni, hogy e kettős viszonyulás, tehát az adás és az elvétel *jellege* és *mértéke* nincsen ösztönszerű keretek vagy törvényszerű arányok merevségébe zárva. Továbbá nem írható le elégséges módon az élővilág „egymásrautaltsági” rendszerét jellemző és a biológiai lét fenntartására irányuló vak aktivitással sem.

Az ember aránytalan mértékben képes a világ létezőinek gazdagítására és/vagy elszegényítésére. Esetében személyes állásfoglalás, de legalábbis személyes aktivitás függvénye, miféle cél (illetve elv)

korlátozó feltételének rendeli alá azon javak iránti törekvését, amelyek valós vagy vélt módon hozzájárulnak a személyes lét dinamikájának kiteljesedéséhez. Újra és újra válaszút elé áll, amelyben döntenie kell arról, mit ad, és mit vesz el, egyáltalán ad-e vagy elvesz, maga elé vagy mögé helyezi-e a másikat. Transzcendencia-tapasztalatokról van szó, amelyek akár a *végső határokig* is elvezethetik az érintett feleket: az egyén *mindent* elvehet a másik embertől, és *mindazt* feláldozhatja érte, „ami” a saját létezése dinamikáját annak alapjaként egyáltalán lehetővé teszi. Az efféle határtapasztalatok olyan utalások hordozói, amelyek a lét *átfoghatatlan horizontja* felé mutatnak.

Bizonyos esetekben az önkéntes áldozatot hozó személy egyszerűsmind erőszak áldozata — mint a lengyel ferences szerzetes, Maksymilian Kolbe, aki Auschwitzban, egy decimálás során éhhalálra ítélt fogolytársa, Franciszek Gajowniczek helyére lép; és előfordul, hogy a másik *ellenében* cselekvő maga is erőszak áldozata. De ha ezen a ponton bele is ütközünk a személyes lét beteljesülésének vagy megsemmisülésének végső határaitra irányuló apóriába („mi is *adódik* hozzá a személyes lét dinamikájához, illetve mi is *vétetik el* a személyes lét dinamikájából akkor, amikor az alany olyan szubsztanciális változáson megy keresztül, amely révén *teljesnek* vagy *semmisnek* nevezhető”), jogosan kérdezhetjük, mi történik abban az esetben, ha az áldozat destrukciójának, kiüresítésének, semmissé tételének etc. végső határpontja nem esik egybe az életének elvételével vagy feláldozásával?

II.

A gondolkodó ember a reflexió aktusában újra és újra olyan távlatot keres, amelyben kirajzolódhatnak az igazán fontos dolgok körvonalai. De azonnal vissza is kell lépnünk a konkrétumok világához, azaz vissza kell csatolnunk a gondolkodást mindahhoz, ami *itt* és *most* bennünk és körülöttünk, a velünk együtt élő emberekkel és egyéb létezőkkel történik, hogy megfelelő módon válaszolhassunk azokra a szituatív kihívásokra, amelyekkel a gyakorlati élet szembesít. Ennek az életnek az alanya a 20. századi európai történelem örököse, akiben komoly nyomot hagytak e történelem — nevezziük így — *üresen maradó lapjai*. Születése az olyan, ipari méreteket öltő tömeggyilkosságok századának légkörébe illeszkedik, mint amilyen az örményeket sújtó „nagy sorscsapás”, a két világháború, a nemzetiszocialista és sztálinista rezsimekhez köthető genocídiumok alig felsorolható sokasága, az ukrajnai holodomor vagy a srebrenicai népirtás. Ezek a lapok a megtagadott, elfelejtett vagy ismeretlen áldozatok nyomai, amelyek idővel — az áldozatok, a tanúk és az elkövetők halálával — egyre fehérebbé és üresebbé válnak. Az emberiség eseménytörténetének minden bizonnyal elenyésző hányadát képezi az elbeszélhető történelem; túlnyomó részét az

említett üresen maradó lapok töltik ki. Az utódok ugyanis hiába ismerik a történések részleteit, hiába beszélnek a tényekről és az összefüggésekről, hiába emlékeztetnek az események szörnyűségére. Ezek a reflexív formák csak korlátozottan képesek közvetíteni az eredendő tapasztalatokat, és aligha képesek rögzíteni azt a csendet, amely a szenvedés kimondhatatlan rétegeként az áldozatok nyomában jár.

Az elmúlt évszázad a létezés aránytalan elszegényítésének százada, amely nemcsak traumatikus erővel érinti az újonnan születő generációkat, hanem tagadhatatlan, ismert és tapasztalatilag is megerősített üzenetet hordoz: a személy nagyon könnyen áldozatává lehet egy másik ember tevékenységének vagy mulasztásának — bármilyen motiváció is álljon a háttérben (félelem, szenvedély, érdek, gonoszság, közöny etc.). Ez nem az az áldozat, amelynek a füstje hálaadás gyanánt vagy úgymond magasabb rendű célok érdekében egykor az égbe szállt, hanem a személy létének leplezetlen elszegényítése és tagadása, amely az érintett előtt megnyitja a szenvedés és a fájdalom — más szóval: az „elvétel” — útját. Az ember megfosztható a munkájától, az otthonától, a tulajdonától, az önbecsülésétől, az életvitelét biztosító szokásoktól, a külső és belső szabadságtól, a nevétől, az ételétől, a ruházatától, a szeretteitől, az élet szépségétől és az életnek értelmet adó reménytől, a másik ember közelségétől, a felőle érkező figyelemtől és jóságtól, a testi-lelki működés integritásától, az őt elkísérő szájalomtól, továbbá az *életnek* nevezett lét lehetőségétől. Egy szóval: *mindentől*, ami csak van. Még attól az *igazságtól* is, amelyet létének és áldozat voltának emléke képvisel. Ekkor következik be az az állapot, amikor már az áldozattá vált személy halálának („hiányának”) sincsen jelentősége senki számára. Ezt az állapotot az *áldozathoz kötött csend* állapotának nevezzük, megkülönböztetve az *áldozat csendjétől*, amely a magára maradt ember vég *előtti* utolsó pillanatait érinti — ahol még jogos lehet a birtokviszony nyelvi használata.

Mindez, bármennyire felfoghatatlan, bizonyos vonatkozásban nagyon is érthető. Az előbbieken jellemzett út ugyanis a kiüresedés és a semmissé tétel útja, amelynek során az áldozat egy sajátos *metamorfózison* megy keresztül. A fájdalom a létezés egy olyan szintjére kényszeríti, ahol megszűnik a személyes lét dinamikájának lehetősége. Attól is megfosztja, hogy önmaga legyen, mivel elérhetetlenné teszi számára a reflexió és az integrált létezés szintjét. Azonban az áldozatvállalással ellentétben az áldozattá tétel olyan tevékenység, amelynek lényege a személyes lét ontológiai leminősítése. Ez történik, ha az ember idegen célok kizárólagos eszközeként vagy a rossz öncélú érvényesítésének tárgyaként a fájdalom médiumába zárul.

Világosan kell látnunk, hogy az áldozat útja *hosszabb* a keresztút-nál („via crucis”). Nem ér véget ott, ahol a szenvedés és az élet véget ér. Az „elvétel útjának” áldozata tovább halad a kifosztás útján. Elveszíti tanút, kitörlődik az utódok emlékezetéből, személyes élete és halála tökéletesen jelentőségtehlenné, szótlanná és észrevétlenné

válik. Már nem emlékezhetünk rá, minthogy magába zárta a kiüresedett áldozati lét csendje, amely a számunkra olyannyira meghatározó 20. századi történelem üresen maradó lapjainak hangja. Ez a csend a *névtelen áldozatokhoz* kötődik, azokhoz a személyekhez — legyenek élők vagy halottak —, akiket erre az útra kényszerítettek.

III.

Az adás és az elvétel logikája két radikálisan különböző út, amely egy ember hétköznapjaiban igen sokrétű és összetett módon — mondhatnánk: egészen személyes módon — érvényesül. Annak kifejtése, hogy ez a kétféle logika miképpen teszi lehetővé vagy rontja le a lét dinamikájának személyessé alakulását, túlhaladja e tanulmány kereteit. Három lényeges elemet azonban ki kell emelnünk: (α) Egyedül az *érintett* személy létezésének dinamikája felől észlelhető és mérhető az a logika, amelyet az egyén a saját tevékenységén keresztül mással szemben érvényesít. (β) E kétféle logika által megnyitott két különböző út szélső határait a másik létezésére mondott feltétlen „igen”, illetve a másik létezésére mondott végső „nem” jelöli ki. Gyakorlati értelemben vett „igenről” és „nemről” van szó, amely mindkét határon *teljessé lett áldozattal* jár. (γ) Arra a kérdésre, hogy mi is történik az áldozathozatal, illetve az áldozattá tétel alanyával azon túl, amit gondolhatunk róla vagy tapasztalhatunk belőle, a filozófiai gondolkodás határain belül maradván nem találunk választ. Kizárólag annyit állíthatunk: *az áldozati volt a személyt személyes létének határaihoz vezet* — akár kényszerített, akár önkéntes áldozatról van szó.

A keresztény megváltástan központi eleme *Jézus Krisztus* keresztthalála. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy az Isten és az ember áldozat volta kizárólag *analóg* értelemben állítható párhuzamba egymással. Erről azonban, a gondolkodás határainak tiszteletben tartása miatt is, le kell mondanunk; gondolatmenetünk filozófiai és nem teológiai jellegű. De mindenképpen jogos, gondolkodásra alapot szolgáltatató kérdés: mi történik abban az esetben, ha *Jézus* keresztáldozatában *Krisztus* a legteljesebb, azaz a *névtelen áldozat* alakját ölti magára; ha akkor és úgy teljesedik be a *Názáreti Jézus* keresztthalála, ha és amennyiben névtelen áldozattá válik, és áldozatának teljessége eltörli a *Krisztus* megváltó művére irányuló *emberi* emlékezetet. Ebben az esetben a kereszténység evilági jövője — éppen üdvtörténeti okok miatt — a lehetetlen határa felé tartana. Akkor is, ha az isteni emlékezet minden személyt számon tart, legfőképp az áldozatokat.

Coda

Musikalisches Opfer, BWV 1079

Az elvétel útjára kényszerített áldozatok felől szemlélve a 20. század *Isten elfelejtésének* határköve, és ezáltal — meglehetősen — a kereszt-

tény Isten *névtelen áldozattá* válásának újabb stációja. És ha valaki azt állítaná, hogy az elvétel útjára kényszerített áldozat útja a megsemmisülésen és az azonosíthatatlanságon át egyben a beteljesedéshez vezet, akkor nekem személy szerint azt kellene válaszolnom, hogy én ezt hinni szeretném ugyan, de nem tudom. Másrészt azonban meg is rettenek attól, ha belegondolok abba, mit jelent ez.

Bárhogyan alakuljon Európa és a keresztény világ jövője, biztos vagyok abban, hogy így vagy amúgy a *csend* differenciált alakzatainak rendje határozza majd meg azt a hátteret, amely a jövőbeli események horizontját képezi. Ami azt is jelenti, pontosabban azt is jelentheti, hogy a jövőbeli ember tárgytalanán szélesedő öröme vagy fájdalma egy, az ég messzeségébe szétáradó hangban felismeri egy *anonim Isten* személyéhez szóló kijelentés visszhangját („válasz”). És a „mélység színe” (Ter 1,2) újra fodrozódni kezd.

Veszprém, 2012–2013 tele

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

<i>Johannes B. Brantschen</i> : Miért van szenvedés? A nagy kérdés Istenhez.....	1.800,-
XVI. <i>Benedek</i> : Isten velünk van minden nap.....	2.900,-
<i>Timothy Radcliffe</i> : Miért vagyok keresztény?.....	2.700,-
<i>Leo Maasburg</i> : Teréz Anya. Csodálatos történetek.....	3.200,-
Keresztutak a Colosseumban a Szentatyával.....	2.900,-
A hit nyelvtana. Esszék ég és föld között.....	1.900,-
<i>Timothy Radcliffe</i> : Miért járunk misére?.....	2.700,-
<i>Pilinszky János</i> : Keresztről keresztre.....	2.500,-
<i>Walter Kasper – Daniel Deckers</i> : A hit szívverése.....	1.920,-
<i>Joseph Ratzinger</i> : Bevezetés a keresztény hit világába	1.620,-
<i>Wolfgang Beinert</i> : A katolikus dogmatika lexikona.....	3.600,-
<i>Alois M. Hass</i> : Felemelkedés, alászállás, áttörés.....	3.500,-
<i>Teréz Anya</i> : Jöjj, légy a viláosságom!.....	3.200,-
<i>Lukács László</i> : Az Ige asztalánál.....	1.740,-
<i>Ruppert Berger</i> : Lelkipásztori liturgikus lexikon.....	2.580,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu